

ՏԵՂԵԿԱՏՎԱԿԱՆ ՏԵԽՆՈԼՈԳԻԱՆԵՐԸ՝ ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆԱՎԵՏՈՒԹՅԱՆ ԵՐԱՇԽԱՔ

Էլինա Լիսենկո

ՀՀ ՆԳՆ կրթահամալիրի ՓԾ և ՃԿ ուսումնական
ստորաբաժանման ընդհանուր- հումանիտար և
սոցիալ- տնտեսագիտական առարկաների ամբիոնի
պայմանագրային հիմունքներով դասախոս

DOI:10.61746/18292984-2025.2.27cmt-05

Այս հոդվածում ներկայացվում է, թե ինչպես են տեղեկատվական տեխնոլոգիաները (SS) դառնում հանրային կառավարման արդյունավետության կարևորագույն գործոն: Ժամանակակից աշխարհում տեղեկատվական տեխնոլոգիաները (SS) ծևավորում են ոչ միայն տնտեսական հարաբերությունների, այլև պետական կառավարման նոր որակը: Եթե դեռևս 20-րդ դարի վերջում SS-ն դիտարկվում էր որպես օժանդակ գործիք, ապա այսօր այն վերածվել է հանրային կառավարման արդյունավետության հիմնական երաշխիքի: Պետության մրցունակությունն ու կայունությունը մեծապես պայմանավորված են այն հանգամանքով, թե որքան հաջող է վերջինս կիրառում նորարարական լուծումները հասարակությանը ծառայություններ մատուցելու և կառավարման գործընթացները թափանցիկ դարձնելու համար:

Հոդվածի նպատակն է բացահայտել SS-ի էությունը և դերը ՀՀ-ում, ինչպես նաև պարզել, թե ինչպես է տեղեկատվական տեխնոլոգիաների ներդրման և զանգվածային տարածման հաշվին տեղի ունենում հանրային կառավարման արդյունավետության բարձրացումը, տեղեկատվության ազատ որոնման, ստացման և փոխանցման ապահովումը: Հոդվածում անդրադարձ կկատարվի հետևյալ խնդիրներին՝ վերլուծել, թե ինչպես են տեղեկատվական տեխնոլոգիաները նպաստում հանրային կառավարման թափանցիկության և հաշվետվողականության բարձրացմանը: Ինչպես նաև ուսումնասիրել քաղաքացիների ներգրավվածության աճը և հասարակական ծառայությունների հասանելիությունը SS-ի կիրառման շնորհիվ:

Բանալի բառեր՝ հանրային կառավարում, տեղեկատվական տեխնոլոգիաներ (SS), թափանցիկություն, հաշվետվողականություն, կառավարման արդյունավետություն, առցանց ծառայություններ, տեղեկատվության հասանելիություն, նորարարություն;

Այսօր տեղեկատվական տեխնոլոգիաները ոչ միայն գործիք են, այլև կյանքի անբաժանելի մաս: Դրանք արագ զարգանում և լայն կիրառություն են գտնում արդյունաբերության, բժշկության, առևտորի, գյուղատնտեսության, կրթության և այլ ոլորտներում: Ինչպես նշել է կառավարման տեսաբան Փիթեր Դրաքերը. «Տեխնոլոգիաները չեն փոխարինում կառավարիչին, բայց նրանք կարող են զգալիորեն բարձրացնել նրա արդյունավետությունը»¹:

Տեղեկատվական տեխնոլոգիաների կիրառումը հանրային կառավարման համակարգում ունի բազմաշերտ նշանակություն: Այն հնարավորություն է տալիս քաղաքացիներին հետևելու

¹Տե՛՛ Դրաքեր Փ. Management Challenges for 21st Century (New York: Harper Business) (1999).

որոշումների կայացման ընթացքին, ստանալու անհրաժեշտ տեղեկատվություն պետական մարմիններից և վերահսկելու դրանց գործունեությունը: Սա նվազեցնում է կոռուպցիոն ռիսկերը և մեծացնում պետական համակարգի հանդեպ վստահությունը: SS-ն հնարավորություն է տալիս քաղաքացիներին դառնալ ոչ միայն պարզապես պետական ծառայությունների սպառողներ, այլև դրանց ձևավորման ակտիվ մասնակիցներ: Օրինակ՝ առցանց հարցումների, էլեկտրոնային հանրային քննարկումների և բջջային հավելվածների միջոցով մարդիկ կարող են իրենց կարծիքը ներկայացնել կառավարությանը: Փաստաթղթաշրջանառության թվայնացումը, հարկային և մաքսային գործարքների ավտոմատացումը, սոցիալական վճարումների օնլայն համակարգերը խնայողություն են ապահովում ինչպես պետության, այնպես էլ քաղաքացիների համար: Ժամանակի կորուստները նվազում են, իսկ ծառայությունների որակը՝ բարձրանում: SS-ի շնորհիվ պետական ծառայությունները դառնում են հասանելի երկրի ցանկացած կետում՝ անկախ քաղաքաբնակ կամ գյուղաբնակ լինելուց: Քաղաքացիները կարող են օնլայն դիմել փաստաթղթերի համար, վճարել հարկերը կամ ստանալ սոցիալական աջակցություն՝ առանց հերթերի և ավելորդ բյուրոկրատական ընթացակարգերի:

Բյուրոկրատիան ավանդաբար դիտվել է որպես պետական կառավարման անհրաժեշտ տարր, սակայն հաճախ այն դառնում է ավելորդ բեռ և արգելք արդյունավետ կառավարման համար: Մաքս Վեբերը նշում էր, որ բյուրոկրատիան միաժամանակ և՛ կարգ ու կանոնի երաշխիք է, և՛ չափազանց մեծանալու դեպքում՝ խոչընդոտ²:

Տեղեկատվական տեխնոլոգիաները հնարավորություն են տալիս վերացնելու ավելորդ վարչական ընթացակարգերը՝ պահպանելով միայն այն մեխանիզմները, որոնք ապահովում են պետական կառավարման կայունությունը:

SS-ն հանդես է գալիս որպես ժամանակակից լուծում. թվայնացված համակարգերը թույլ են տալիս գործարքներ իրականացնել մի քանի րոպեում, այնինչ ավանդական մեխանիզմներով կպահանջվեր օրեր:

Փիթեր Դրաբերի կարծիքով՝ «Նոր տեխնոլոգիաները միայն այն դեպքում են արժեքավոր, եթե դրանք ծառայում են հասարակությանը»: Այս միտքը հստակ ընդգծում է, որ SS-ն Հայաստանի պետական կառավարման մեջ պետք է ընկալի ոչ թե որպես ժամանակի թելադրանք, այլ որպես իրական հնարավորություն՝ պետությունը դարձնելու ավելի խելացի, արդիական և ժողովրդավարական: <<-ում իրականացվել է ազգային լայնաշերտ ցանցի նախագծում, մշակում և տեղադրում, որի արդյունքում էլեկտրոնային կառավարման և այլ կոմերցիոն՝ առևտրագովազդային մեծաթիվ առցանց ծառայություններ հասանելի են դարձել << քաղաքացիներին:

Կառավարությունում տեղի ունեցած կառուցվածքային վերածնումներն ու նորաստեղծ կառուցների հստակ գործողությունները հնարավորություն տվեցին այլ դիտանկյունից նայել ամբողջ կառավարության և առանձին գերատեսչությունների աշխատանքների կազմակերպման արդյունավետությանն ու ռացիոնալիզացիանը:

Հայաստանում էլ-կառավարման զարգացումն սկսվել է 2000-ական թվականներից, և դրանից ի վեր իրականացված մի շարք ծրագրերի արդյունքում <<-ն վերջին տարիներին հայտնվել է բարձր էլ-կառավարում ունեցող երկրների ցանկում: Ծրագրերի մեծամասնությունը իրականացվել է ԵՄ-ի ֆինանսական և մասնագիտական

² Տե՛ս Վեբեր Մ. . Economy and Society. University of California Press, 1978

աջակցությամբ: <<-ում էլ-կառավարման կենտրոնական հարթակը <https://www.e-gov.am> կայքն է, որը ստեղծվել է դեռևս 2010 թվականին՝ ԵՄ աջակցությամբ: Այն միասնական պլատֆորմ է էլ-ծառայություններ մատուցող << պետական գերատեսչությունների համար: Այստեղ << քաղաքացիները կարող են նամակ ուղարկել կառավարությանը, պետական վճարումներ իրականացնել, կատարել անշարժ գույքի գործադրներ, կազմակերպություններ գրանցել, մասնակցել <արկադիր կատարումն ապահովող ծառայության էլ-աճուրդներին, դիմել էլ-վիզայի համար (ի դեպ՝ <<-ն էլեկտրոնային վիզայի դիմման համակարգ ունեցող առաջին երկիրն է աշխարհում) և այլն: Կայքը, ըստ էության, տարբեր գերատեսչությունների էլ-ծառայությունների գետեղման հարթակ է, որոնք իրենց հերթին իրականացվում են տարբեր պատուհաններով (կայքերով):

<< քաղաքացիների թիվը, որոնք պետական ծառայությունների համար սկսեցին օգտագործել էլեկտրոնային կառավարման գործիքներ, զգալի աճեցին կորոնավիրուսային համավարակով պայմանավորված սահմանափակումների ընթացքում:

Ժամանակակից աշխարհում շատ է կարևորվում պետական տեղեկատվական քաղաքականությունը:

Մարդկությունն ապրում է տեղեկատվական տեխնոլոգիաների դարաշրջանում: Մենք յուրաքանչյուր օր ստանում ենք մեծ ծավալի նոր տեղեկատվություն և շատ հաճախ չենք մտածում դրանց սկզբնաղբյուրների մասին: <Եռուստատեսությունը, ռադիոն, տպագիր նյութերը, գովազդները, համացանցը համարվում են այս կամ այն տեղեկատվության սկզբնաղբյուր, որն ամեն օր մեծ ազդեցություն է ունենում մարդկանց ընտրության վրա: <Հատկապես համացանցի լայն տարածումը տեղեկատվությունը ավելի ու ավելի հասանելի դարձրեց, որից էլ օգտվեցին պետական քաղաքացի մարմիններ և կազմակերպություններ:

Համացանցը զարգացման հետաքրքիր պատմություն ունի. 1957 թվականին ԱՄՆ-ի պաշտպանության նախարարությունը որոշեց, որ պատերազմի դեպքում ինքը կարիք կունենա հուսալի տեղեկատվական համակարգի: Այդ նպատակով ռազմական հետազոտությունների գործակալությունն (DARPA) առաջարկեց մշակել համակարգչային ցանց, որի մշակումը և զարգացումը հանձնարարվեց Կալիֆորնիա նահանգի Լոս Անջելեսի Ստանֆորդ համալսարանի հետազոտական կենտրոնին: Սկզբնական շրջանում այդ համակարգչային ցանցը կոչվում էր ARPANET (Advanced Research Projects Agency Network): Բոլոր աշխատանքները ֆինանսավորում էր ԱՄՆ-ի պաշտպանության նախարարությունը: Այնուհետև ARPANET-ը սկսեց ակտիվորեն զարգանալ և առաջին սերվերը տեղակայեց 1969 թվականի սեպտեմբերի 2-ին Կալիֆորնիայի համալսարանում: 1990 թվականին այն դադարեց գործելուց, և նրա գործառությունը փոխանցվեցին համացանցին: Նոյն թվականի հունվարին համացանցին միացան ավելի քան երկու հարյուր ցանցեր, իսկ այսօր դրանց թիվը հասնում է մի քանի հարյուր հազարի:

Այսպիսով՝ գլոբալ տեղեկատվական համակարգերը հնարավորություն են տալիս կրծատելու ծախսերը, բարձրացնում են քաղաքական և տնտեսական որոշումները կյանքի կոչելու արդյունավետության աստիճանը: Կյանքի արագ ընթացքը, մեծ ծավալների տեղեկատվությունն ու դրա նկատմամբ մարդկանց մշտական պահանջմունքի հետզհետե աճը խոսուն վկայություն են այն բանի, որ համացանցը լավագույն միջոցն է մարդկանց համար իրենց ցանկալի տեղեկատվությունը ամենապարզ և շատ արագ ստանալու համար:

Ներկայումս համացանցից օրական օգտվում է գրեթե երկու միլիարդ մարդ, իսկ 1990-ական թվականներին այդ ցուցանիշը անհամեմատ ավելի փոքր էր:

Բիլ Գեյթսը իր գիտավոր առաքելությունը համարում է այն, որ յուրաքանչյուր մարդու համար հասանելի լինեն համակարգիչն ու համացանցը: Այժմ բավական մեծ է համացանցից օգտվողների թիվը: Առաջին հորիզոնականում են Չինաստանը և ԱՄՆ-ը³:

Տեղեկատվության դերը մեր կյանքում զգալի մեծանում է, և անհրաժեշտություն է առաջանում նոր տեխնոլոգիաների մշակման և դրանց կատարելագործման: Տեղեկատվական հասարակությունում պետական կառավարման ձևերի փոխակերպումը թույլ է տալիս բարձրացնել պետության կողմից հասարակությանը մատուցված ծառայությունների որակը և արդյունավետությունը: Տեղեկատվական և հաղորդակցական նոր տեխնոլոգիաների ի հայտ գալը առաջանում է կյանքի նոր որակ և հասարակության ներսում նոր պահանջմունքներ: Այսինքն՝ Էլեկտրոնային հասարակության ձևավորումը ենթադրում է համայիր ծրագրի առկայություն, որը հաշվի կառնի 21-րդ դարի կարևորագույն զարգացումները:

Դուն Թապսկոթը նշել է, որ «Թվային դարաշրջանում կառավարությունները չեն կարող արդյունավետ լինել առանց թափանցիկության և քաղաքացիների ներգրավածության»⁴:

«Տեղեկատվական հասարակություն» հասկացությունը հետինդուատրիալ հասարակության տարատեսակ է: Կապիտալն ու աշխատանքը՝ որպես ինդուստրիալ հասարակության հիմքեր, տեղեկատվական հասարակության մեջ իրենց տեղը զիջում են տեղեկատվությանը և գիտելիքին: Տեղեկատվական հասարակության զարգացման համար անհրաժեշտ է նյութական մեծ ծախսեր կատարել տեղեկատվական միջավայրի զարգացման և հասարակության յուրաքանչյուր անդամին հասցնելու համար:

Էլեկտրոնային հասարակության կայացման գործընթացին քաղաքացիների մասնակցությունն ապահովելու համար անհրաժեշտ է՝ հասանելիություն սարքավորումներին և ընթացիկ ծախսերին, ծառայությունների մատչելիության ապահովում, տարբեր համայիր ծրագրերի ու միջոցառումների համակարգված և հետևողական իրականացում, հաշվետվողականություն և հասարակության վստահության բարձրացում:

Տեղեկատվական հասարակության զարգացման համար մեծ նշանակություն ունի պետական կառավարման մարմինների և բոլոր շահագրգիռ կողմերի մասնակցությունը, որի համար պետք է լինի համագործակցություն նրանց բոլորի միջև: Անհրաժեշտ է նաև ստեղծել ներուժ և բարձրացնել գրագիտությունը և ճանաչելիության մակարդակը SCS ոլորտում: Իրականացնել մասնագիտական կրթական պատրաստման ծրագրեր՝ ապահովելու համար բնակչության լիարժեք մասնակցությունը տեղեկատվական հասարակության գործընթացում:

Տեղեկատվական հասարակությունը ընձեռում է հնարավորություններ՝ առավելագույնս օգուտներ քաղել տնտեսական, սոցիալական, քաղաքական, բնապահպանական և այլ ոլորտներում: օգուտներ: Այն առավելագույնի հասցնելու համար անհրաժեշտ է ստեղծել հուսալի և խրախուսող քաղաքական միջավայր: Պետական կառավարման արդյունավետության հիմք է համարվում համացանցի հասանելիությունը: ԱՊՀ երկրների շարքում Հայաստանն առաջատար դիրքում է: Համացանցը հիանալի միջոց է ոչ միայն

³ Տե՛ս Քալանթարյան Է.Ա. Էլեկտրոնային և սոցիալական մամուլը պետական կառավարման համակարգում // «Բանքեր Երևանի համալսարան. Միջազգային հարաբերություններ, Քաղաքագիտություն», 2017,

⁴ Տե՛ս Թափորթ Դ. (1997). The Digital Economy: Promise and Peril in the Age of Networked Intelligence. McGraw-Hill

ցանկալի տեղեկատվություն ստանալու, այլ նաև հաղորդակցման գործընթացն ավելի արդյունավետ և արագ իրականացնելու առումով:

Այս կապակցությամբ տեղին է մեջբերել Թոմաս Ֆրիդմանի հետևյալ դիտարկումը. «Տեղեկատվական տեխնոլոգիաները հարթեցրել են աշխարհը՝ փոքր պետություններին տալով նույն հնարավորությունները, ինչ մեծերին»⁵:

Հայաստանում վերջին տարիներին սկսել են համացանցից օգտվել գրեթե բոլորը: Բավական շատ օգտվում են և՛ հասարակ քաղաքացիները, և՛ պետական տարբեր գերատեսչությունները: Համացանցն ընդամենը մի քանի տասնամյակում՝ առավելապես վերջին քսան տարում, հասանելի դարձավ միլիարդավոր մարդկանց: Համացանցը և նորագոյն տեղեկատվական տեխնոլոգիաների մուտքը հանրային կառավարման համակարգ վկայում են, որ այսօր արդեն անհրաժեշտություն է պետական կառավարումը համապատասխանեցնել այդ նոր խաղի կանոններին, ինչը պետական կառավարման տարբեր գերատեսչություններին պարտավորեցնում է քաղաքացիներին տրամադրել արդիական տեղեկատվություն և առցանց ծառայություններ: Համացանցի հասանելիության աստիճանի բարձրացմանը զուգահեռ՝ ավելանում է այն պետական մարմինների քանակը, որոնք ակտիվորեն օգտագործում են այդ համակարգը: Գիտության, կրթության, կառավարական և բիզնեսի ոլորտի միլիոնավոր ներկայացուցիչներ օգտագործում են համացանցը, որպեսզի տեղեկատվություն փոխանակեն կամ էլ գործական փոխհարաբերություններ հաստատեն աշխարհի այլ հատվածներում գտնվող կազմակերպությունների հետ: Տեղեկատվական հեղափոխությունը փոխել է շատ աշխատողների աշխատանքային գործունեության մեթոդները:

Այժմ պահանջարկ ունեն ոչ թե տպագիր թերթերը, հեռուստատեսային հաղորդումներն ու ռադիոհեռարձակումները, այլ դրանց փոխարինելու են եկել Էլեկտրոնային, ավելի մատչելի ու քիչ ծախսեր պահանջող վիրտուուլ տեղեկատվական տեխնոլոգիաները: Երբ պետությունը հնարավորություն է տալիս քաղաքացիներին արագ և հարմար ձևով ստանալ առցանց ծառայություններ, հանրային կառավարման արդյունավետությունը նկատելիորեն աճում է: Թվային միջավայրում նաև բարձրանում է քաղաքացիների վստահությունը պետական մարմինների նկատմամբ:

Այսօր առավել արդյունավետ են՝ Էլեկտրոնային կառավարումը (e-Gov), Էլեկտրոնային ծառայությունները քաղաքացիների համար (Էլ. հայտարարագրում, Էլ. ստորագրություն, օնլայն դիմումներ), ինչպես նաև «մեկ պատուիան» համակարգերը:

Այսպիսով՝ տեղեկատվական տեխնոլոգիաների կիրառման ընդլայնման դեպքում կարող ենք ունենալ այնպիսի ժողովրդավարության ձև, որտեղ քաղաքացու և պետության ֆունկցիաները հստակ տարանջատված են, իսկ անհրաժեշտության դեպքում փոխկապակցված, այլ կերպ ասած՝ օպտիմալ համակարգված: Կառավարման Էլեկտրոնային ձևը հնարավորություն է ընձեռում հասնելու կառավարական և հասարակական գործունեության ավելի ճկուն և օպտիմալ համակարգման, որտեղ հավասար ընդունվում են ինչպես քաղաքացիների ազատությունները և իրավունքները, այնպես էլ վերջիններիս պարտականությունները՝ հստակ, անաշար և հավասարակշիռ վերաբերմունք միմյանց նկատմամբ: Գուցե հենց նշված հայեցակարգն է ցանկանում տեսնել յուրաքանչյուր զարգացած պետություն՝ կիրառելով SS-ն. տեսնել ներդաշնակ, տեղեկացված հասարակություն, ինչը բոլոր սերունդների քաղաքական գործիչների ցանկությունն է մարդկային քաղաքական մտքի ողջ

⁵ Տե՛ս Ֆրիդման Թ. (2005). The World Is Flat: A Brief History of the Twenty-First Century

պատմության ընթացքում: Այնպես չէ, որ SS-ի կիրառումը այն հայտնի Ուտոպիան է, համաձայն որի՝ հասարակությունը կհանգի համընդհանուր բարգավաճման, բայց նշված հայեցակարգը հանգեցնում է ավելի խորը, ավելի խելամիտ գիտակցման այն մասին, թե ինչ է պետական կառավարումը և առավել արդյունավետ համակարգումը: Վերջին տարիներին Հայաստանի Հանրապետությունը ծավալուն աշխատանքներ է իրականացրել էլեկտրոնային առցանց ծառայությունների զարգացման ուղղությամբ: Այս աշխատանքներն առավել զարգացման միտում ունեն՝ նկատի ունենալով ներկայիս՝ դեպի «Թվային Հայաստան» վերափոխվելու ուղղվածությունը: Հայաստանը՝ որպես տեղեկատվական հասարակություն ձևավորող պետություն, ունի բոլոր նախադրյալները թվային կառավարման հաջող օրինակ դառնալու համար ինչպես տարածաշրջանում, այնպես էլ ամբողջ աշխարհում:

ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ — ГАРАНТИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ

Элина лисенко

Преподаватель кафедры общегуманитарных и социально-экономических дисциплин на договорной основе учебного подразделения по подготовке спасателей и управлению кризисными ситуациями Образовательного комплекса Министерства внутренних дел Республики Армения

В данной статье рассматривается, каким образом информационные технологии (ИТ) становятся важнейшим фактором эффективности государственного управления. В современном мире информационные технологии формируют не только новое качество экономических отношений, но и государственного управления. Если в конце XX века ИТ рассматривались лишь как вспомогательный инструмент, то сегодня они превратились в основной залог эффективности публичного управления. Конкурентоспособность и устойчивость государства во многом зависят от того, насколько успешно оно применяет инновационные решения для предоставления услуг обществу и обеспечения прозрачности управлеченческих процессов. Цель статьи — раскрыть сущность и роль ИТ в Республике Армения, а также определить, каким образом внедрение и широкое распространение информационных технологий способствуют повышению эффективности государственного управления, обеспечивая свободный поиск, получение и передачу информации. В статье рассматриваются следующие вопросы: как информационные технологии способствуют повышению прозрачности и подотчетности государственного управления, а также каким образом их применение способствует росту гражданской вовлеченности и доступности общественных услуг.

Ключевые слова: государственное управление, информационные технологии (ИТ), прозрачность, подотчетность, эффективность управления, онлайн-услуги, доступ к информации, инновации.

Information Technology as a Guarantee of Public Administration Efficiency

Elina Lisenko

This article examines the way the information technology (IT) has become a key factor in ensuring the Lecturer on Contractual Basis at the Chair of General Humanities and Socioeconomic Disciplines,
Rescue Service and Crisis Management Educational Unit,
Educational Complex of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Armenia

efficiency of public administration. In the modern world, IT not only shapes the new quality of economic relations but also transforms the very nature of governance. While in the late 20th century IT was regarded merely as an auxiliary tool, today it has evolved into the main guarantee of effective public administration. The competitiveness and stability of a state largely depend on how successfully it applies innovative solutions to provide services to society and to ensure transparency in management processes.

The purpose of this article is to reveal the essence and the role of IT in the Republic of Armenia, as well as to determine how the implementation and the widespread adoption of information technology contribute to the increase in the efficiency of public administration by ensuring free search, acquisition, and dissemination of information. The article addresses the following issues: how information technology promotes greater transparency and accountability in governance, and how its use enhances citizen engagement in public administration and accessibility of public services.

Key words: public administration, information technology (IT), transparency, accountability, management efficiency, online services, access to information, innovation.

Գրականություն

Դրաբեր Փ. Management Challenges for 21st Century (New York: Harper Business) (1999).

Վեբեր Մ. Economy and Society. University of California Press, 1978

Քալանթարյան Է.Ա. Էլեկտրոնային և սոցիալական մամուլ պետական կառավարման համակարգում // «Բանբեր Երևանի համալսարան. Միջազգային հարաբերություններ, Քաղաքագիտություն», 2017,

Թափաքը Դ. (1997). The Digital Economy: Promise and Peril in the Age of Networked Intelligence. McGraw-Hill

Ֆրիդման Ռ. (2005). The World Is Flat: A Brief History of the Twenty-First Century

Հոդվածը գրախոսվել է՝ 17.10.2025թ.
Ներկայացվել է պագրության՝ 22.10.2025թ.